

De Groot-inquisiteur

De ethiek van de hypocrisie, een voorbeeld voor managers?

Inleiding

In dit essay wordt het hoofdstuk 'De Groot-inquisiteur' uit het boek 'De gebroeders Karamazow' van Dostojewski geanalyseerd op de filosofische achtergronden, worden deze achtergronden gespiegeld aan de bedrijfsethiek en zal uiteindelijk een eigen mening gegeven worden over de theorie welke Bouckaert en Ghesquire zelf hebben herleid uit het poëem van de grootinquisiteur.

Het poëem van de Groot-inquisiteur

In het betreffende hoofdstuk vertelt Iwan een poëem aan zijn broer, Aljosja. Dit poëem vertelt het verhaal van Jezus, die in de 15^e eeuw in Sevilla op aarde terugkeert, en de groot-inquisiteur welke vanuit de Rooms-katholieke kerk de inquisitie tegen de kettters leidt.

Direct na het terugkeren op aarde, wordt Jezus direct her- en erkend. Er ontstaat een jubelstemming onder de bevolking van Sevilla. De groot-inquisiteur bemerkt dit en neemt Jezus gevangen. In een monoloog beweert de groot-inquisiteur dat Jezus zijn recht verspeelt heeft om zich nog te bemoeien met de mensheid. Dit recht zou Jezus verspeelt hebben in de drie verleidingen, welke door Jezus weerstaan zijn. Wanneer Jezus deze verleidingen, welke betrekking hebben op de fundamente van de mensheid¹, niet had weerstaan had de mensheid gekregen waardoor ze "gelukkig" zouden zijn geworden: voldoende voedsel, een leider en verlost zijn van de eigen morele keuze² (en dus verantwoordelijkheid). De groot-inquisiteur geeft verder aan dat de Rooms-katholieke kerk deze "fout" van Jezus ongedaan heeft gemaakt en deze drie fundamente de mensen wel heeft geschonken zonder dat de mensen dit zelf beseffen. Zodoende zouden de mensen nu wel "gelukkig" zijn.

Na zijn monoloog laat de groot-inquisiteur Jezus vrij en roept hem op nooit meer terug te komen. Jezus beantwoordt deze eis met een kus: "*de kus brandt op zijn lippen, maar de oude man (groot-inquisiteur, PB) blijft bij zijn vroegere ideeën*".

Paradox van de hypocrisie

De morele waarden en normen welke de groot-inquisiteur en de Rooms-katholieke kerk er op nahouden kunnen ook betiteld worden als de paradox van de hypocrisie³. Iemand is hypocriet wanneer hij zichzelf voordoet als iemand met bepaalde overtuigingen, deugden en gevoelens terwijl hij deze niet echt bezit; een hypocriet persoon is schijnheilig.

Uit het poëem moet geconcludeerd worden dat de groot-inquisiteur en de Rooms-katholieke kerk zich schijnheilig en dus hypocriet opstellen ten opzichte van de mensheid: ze doen zich voor als boodschappers van het Woord van God op aarde, terwijl ze deze boodschap allang verworpen hebben. De kerk predikte Gods Liefde, maar deze boodschap en het handelen bevatte Gods Liefde zeker niet.

De handelswijze van de kerk was dus hypocriet, maar waarom dan de paradox? De groot-inquisiteur geeft in zijn monoloog aan dat deze handelswijze de mensheid als geheel beter en gelukkiger maakt; hij beroept zich op een *ethische standaard*, een morele standaard welke gebaseerd is op een *niet morele waarde*; hypocrisie is moreel niet verantwoord, maar als je daarmee de mensheid gelukkiger maakt wel. Zie hier de paradox: door "slecht" te handelen iets moreel⁴ "goed" doen; een ethische standaard definiëren op een amorele waarde.

Ongelukkige heersers

De Groot-inquisiteur is zich er van bewust dat ze (de Rooms-katholieke kerk) een prijs moeten betalen voor hun hypocriete gedrag, hoewel deze de mensheid wel "gelukkig" zou maken. Daar waar de mensen zich gelukkig voelen, aangezien ze niet weten dat ze voorgelogen worden, daar weten de mensen van de kerk dit wel. Ze weten dat ze de mensen voorliegen.

Daarnaast waren ze zelf vroeger ook overtuigd Christen, totdat ze (zoals de grootinquisiteur) via een spirituele zoektocht van veertig dagen zelf tot de conclusie kwamen dat ze het geloof in morele vrijheid, het onderliggende principe waaruit Gods Woord bestaat, moesten opgeven voor een "betere" samenleving. Ze zijn overtuigd, atheïst geworden; een rationeel persoon welke ze zelf vroeger verafschuwden. Zijzelf zijn dus niet gelukkig, maar halen enige bevrediging uit het feit dat ze de mensheid wel gelukkiger maken.

¹ Zoals Bouckaert en Ghesquiere deze verleidingen classificeren

² De meeste mensen zouden deze keuze van autonomie niet kunnen verdragen

³ Bouckaert en Ghesquiere

⁴ Goed vanuit een utilistisch standpunt

Ze zijn niet gelukkig aangezien de intentie van de daad niet moreel goed te noemen is. Dit is gelijk ook een probleem van het utilisme, waarin er gekeken wordt naar de consequenties van handelingen, maar niet naar het innerlijke proces. De heersers leefden dus met een moreel ontworpen persoonlijkheid⁵; ze leefden naar bepaalde “deugden” welke ze in wezen verachtten.

Vrijheid voor het volk?

De groot-inquisiteur gebruikt in zijn betoog vaak het begrip vrijheid. Dit gebruikt hij, naar mijn inzien, vaak ten onrechte. Om mijn betoog kracht bij te zetten zal ik hieronder een aantal passages integraal overnemen. Deze passages waren reeds vertaald in het Nederlands. In de volgende passages verdedigt de groot-inquisiteur het beleid van de Rooms-katholieke kerk. Hierin heeft hij het over de “nieuwe” vrijheid van de mensheid en over de vrijheid van Jezus.

<Hebt U het recht om ons ook maar één geheim te vertellen van de wereld waaruit U gekomen bent? vraagt de oude man Hem en hij geeft Hem zelf het antwoord. U hebt niet het recht om nog iets toe te voegen aan wat vroeger reeds gezegd is, om de mensen van hun *vrijheid* te beroven die U toch zo ter harte ging toen U nog in de wereld was. Alles wat U nu nog zou kunnen verkondigen moet inbreuk maken op de *vrijheid van geloof* van mijn mensen want in al wat Gij hun verkondigt zullen zij wonderen zien en de vrijheid van het geloof was U immers dierbaarder dan wat dan ook anderhalf duizend jaar geleden.

Maar weet wel dat juist nu de mensen er meer dan ooit van overtuigd zijn dat ze volkomen *vrij* zijn en intussen hebben ze die vrijheid aan ons afgestaan, eerbiedig aan onze voeten gelegd. Dat hebben wij gedaan weten te krijgen, maar hebt U dat geweld, was dat de vrijheid die U wenste?>

Maar U wilde de mens niet van zijn *vrijheid* beroven en verwierp het voorstel, want waar zou de vrijheid blijven, oordeelde U, als de gehoorzaamheid met broden gekocht moest worden! U hebt geantwoord dat de mens niet van brood alleen leeft, maar weet U wel dat uit naam van dat zelfde aardse brood de geest van de aarde tegen U op zal staan, een gevecht met U zal aangaan en U zal overwinnen en dat allen hem zullen volgen....

Tot slot beweert de groot-inquisiteur dat de vrijheid welke Jezus de mensheid biedt het gros niet gelukkig zal maken en dat zij zelfs, wanneer zij weten dat de kerk de mensen bedriegt, voor de kerk zouden kiezen.

U begeerde dat de mens U in *vrijheid* zijn liefde zou geven en U eigener beweging zou volgen, bekoord en aangetrokken door Uw persoonlijkheid. In plaats van de harde wet van het Oude Verbond kreeg de mens nu de vrijheid om voor zichzelf uit te maken wat goed en wat kwaad was, alleen geleid door Uw lichtend voorbeeld, maar hebt U er werkelijk dan niet aan gedacht dat hij tenslotte zelfs Uw lichtende voorbeeld en Uw waarheid zal loochenen en bestrijden, als hij gebukt moet gaan onder zo'n *vreselijke last als vrijheid van keuze*? Zij zullen ten slotte uitroepen dat in U niet de waarheid is, want anders had U hen niet in zo'n onrust en ellende achtergelaten, met niets dan zorgen en onoplosbare problemen. Zo bent U er zelf dus de oorzaak van geweest dat Uw rijk geen stand kon houden en U hebt geen reden een ander daarvan te beschuldigen. Maar wat men U voorstelde was toch heel wat anders! Er zijn drie krachten op aarde, drie krachten die alleen in staat zijn om het geweten van die armzalige opstandelingen voor altijd te onderwerpen en aan banden te leggen, voor hun eigen welzijn natuurlijk, en dat zijn: het wonder, het mysterie en de autoriteit.

De groot-inquisiteur spreekt over twee vrijheden: de vrijheid die Jezus de mensen heeft gegeven en de vrijheid welke de Rooms-katholieke kerk nastreeft. De vrijheid van Jezus kan omschreven worden als de vrijheid van de spiritualiteit. Iedereen is vrij, is autonoom; de mens kan en moet zijn eigen beslissingen nemen.

De kerk heeft de mensen dit afgepakt. Hoewel we het niet beseffen, hebben we eigenlijk geen mogelijkheid meer om eigen keuzes te maken, de kerk beslist alles voor ons en dat vinden we niet erg. Immers, zo redeneert de kerk, kunnen wij deze capaciteiten van autonomie niet aan.

Ik ben van mening dat je de vrijheid van de kerk geen echte vrijheid kunt noemen: je wordt als het ware in een dwangbuis gestopt. We mogen en kunnen geen beslissingen meer nemen; we hebben geen verantwoordelijkheid meer.

Vrijheid kan gedefinieerd⁶ worden als: “*a state of being free (i.e.: unrestricted, unconfined or unfettered).*” of als “*the condition of being free; the power to act or speak or think without externally imposed restraints*”. Het lijkt mij overduidelijk dat de mensen onder het gezag van de kerk geen werkelijke vrijheid hadden, hier maakt de groot-inquisiteur een denkfout.

De vraag of deze “vrijheid” de mensen ook echt gelukkig maakt is een totaal andere. De groot-inquisiteur zegt van wel, ik denk van niet. Immers, de mens heeft vermogens gekregen om autonoom te zijn. Wij hebben niet voor niets deze capaciteiten gekregen en andere (zoog-)dieren niet. Wij kunnen nooit gelukkig zijn binnen een

⁵ Dit is een mooi voorbeeld van het bezwaar wat veel auteurs hebben op het opsplitsen van rollen, verantwoordelijkheden en plichten.

⁶ Respectievelijk Wikipedia en Princeton

gedwongen gedachtegoed, aangezien wij de notie van bestaan hebben. Deze verstandelijke vermogens en waarden (hoop, ambitie, etc) moeten op waarde worden geschat. Zodoende ben ik het geheel eens met “*better Socrates dissatisfied than a pig satisfied.*”

Daarnaast heeft de geschiedenis nu wel uitgewezen dat dit gedachtegoed niet bestand is tegen de tijd. Het communisme, zeer gevoed door deze doctrine, is toch aan zijn einde gekomen. De “verkerkeling” / verzuiling is ook beëindigd en de tayloristische machineorganisatie heeft ook zijn langste tijd gehad. Voor mij is dit empirisch bewijs waaruit blijkt dat de groot-inquisiteur ongelijk had en Jezus⁷ gelijk.

Ik denk dat dit ook wel verklaarbaar is. Hierbij ga ik uit van de piramide van Maslow⁸: deze piramide is gebaseerd op het feit dat wij ten eerste behoefte hebben aan fysiologische behoeften en ten slotte op zelfontplooiing uit zijn. Dit zou ook de bovenstaande fasen (o.a. het communisme) gedeeltelijk verklaren: de mensen waren nog niet “verzadigd” in de basisbehoeften. Ons huidige mensbeeld is niet meer mechanisch, maar veel positiever, meer neigend naar de zienswijze van Aristoteles.

Poëem als spiegel voor de bedrijfsethiek

Maar wat hebben bovenstaande bespiegelingen en het gehele artikel van Bouckaert en Ghesquire nu te maken met de bedrijfsethiek?

Het gehele poëem van Dostojewski gaat over twee verschillende stijlen van leiderschap. Wil je efficiënt en met sociale discipline leiding geven of ben je een leider welke de mensen autonoom laat zijn en deze de vrijheid geven dusdanig te handelen⁹?

Voordat dit verder wordt uitgewerkt, is het interessant om Dostojewski’s eigen visie erbij te pakken. Veronderstelt wordt dat Dostojewski dit poëem schreef aangezien hij het type leiderschap van de groot-inquisiteur verachtte. Hij vond het communisme, maar ook het kapitalisme, geïnspireerd op een “*open or disguised form of atheistic rationalism which both annihilate the moral and spiritual foundation of freedom*”. Nu moet ik hierbij wel toevoegen dat dit poëem in 1897 is geschreven, een tijd waarin ook het kapitalisme een onderdrukking vormde voor de arbeiders in de grote fabrieken. Sindsdien zijn er arbeidersvakbonden gekomen, rechten voor de arbeiders en begint de ethiek¹⁰ ook een steeds belangrijker rol te spelen in de organisaties.

Terugkomend op het leiderschap schrijven Bouckaert et al. dat de hypocrisie ook voorkomt bij het leidinggeven in bedrijven. Dit zien we vooral terug in de zogenaamde machine- of tayloristische organisaties. Vooral in het begin van de industrialisering werden arbeiders klein gehouden en moesten ze kleine, repeterende en geestdodende handelingen uitvoeren; “*replacement of freedom by social control and welfare*”¹¹. In die tijd werd beargumenteerd dat men door dit werk juist aan vrijheid won om met het inkomen producten te kopen; geld verschaft vrijheid. Dit argument wordt tegenwoordig nog steeds aangewend, echter is onze samenleving hierdoor wel veranderd in een consumentensamenleving¹². Een samenleving waarin de “homo ethicus” is vervangen door de “homo economicus”¹³.

Bouckaert en Ghesquire willen met dit artikel aangeven dat de managers een gereedschap c.q. zienswijze in handen hebben om via een andere manier van leiderschap de werknemers weer *spirituality of freedom* te schenken. Het klein houden van de werknemers moet afgelopen zijn, het is tijd om de werknemers weer te beschouwen als mensen met een eigen autonomie. Dit alles via een betere bedrijfsethiek.

⁷ De verkerkeling zoals deze vroeger is ingezet doet, in mijn ogen, niet compleet recht aan Gods woord.

⁸ <http://www.smitproducties.nl/waarheid/h3.htm>

⁹ In dit eerste geval kan de monoloog van de groot-inquisiteur gebruikt worden om dit type leiderschap te verdedigen of te verbergen. Men kan beargumenteren dat deze redenatie op utilistische gronden ethisch te noemen is.

¹⁰ Waar men vroeger meer gericht was op het opstellen van spelregels (zwakke ethiek volgens Bouckaert) gaat men steeds meer over naar een sterkere vorm van ethiek waarin de werknemer centraal staat.

¹¹ Bouckaert et al, blz 32, 2^e kolom

¹² Dit komt extra tot uiting in de reclamebranche

¹³ Met als laatste bewijs de vermarkting in de gezondheidszorg

Leidt ‘spirituality of freedom’ tot betere bedrijfsethiek?

Bouckaert en Ghesquire schrijven in het betreffende artikel dat “*spirituality of freedom*” tot een betere bedrijfsethiek zou leiden. Tot op heden is de bedrijfsethiek gebruikt als gereedschap om hypocriet leiderschap te gedogen of om dit goed te praten. Hiermee doel ik op de zwakkere vorm van bedrijfsethiek zoals deze is gedefinieerd door Bouckaert et al. Deze vorm van bedrijfsethiek richt zich vooral op de plichtsethiek of te wel de deontologie. Deze vorm van ethiek schrijft principes, regels, richtlijnen en standaarden voor, onder andere in de vorm van voorschriften voor beursgenoteerde bedrijven, waaraan bedrijven toch moeten houden. In een kapitalistische samenleving is dit zeker geen overbodige luxe. Zeker om een minimum aan fatsoen¹⁴ in de bedrijfsvoering te brengen. Bouckaert en Ghesquire vinden dit toch hypocriet, aangezien de uitwerkingen van deze vorm van ethiek het nog steeds gaat om het verbeteren van de efficiëntie en het voeren van sociale controle. Ik kan een groot gedeelte meegaan in de redenering van bovengenoemden; deze regeldruk beperkt zeker de vrijheid van de bedrijven en, nog erger, veranderd weinig aan de positie van de werknemers in de organisatie. Hebben de werknemers echte vrijheid gekregen na al deze *governance* perikelen? Nee, maar zoals ik hierboven al heb aangegeven vind ik het toch goed dat deze vorm van ethiek geïntroduceerd is. Ik ben het in die zin eens met Dubbink dat de fundamenteen van het kapitalisme een onethisch gedrag teweegbrengt in de samenleving en dat maatschappelijk verantwoord ondernemen in de juiste betekenis niet mogelijk is zonder controlefuncties. Op deze manier hebben ook de shareholders een rol van betekenis gekregen in de bedrijfsvoering van organisaties.

Maar is deze zwakke vorm van ethiek afdoende? Nee, ik ben het daarin geheel eens met Bouckaert en Ghesquire. Zoals in een ander gedeelte van dit essay al naar voren is gekomen zijn we (de westerse samenleving) er nog lang niet.

Daar waar Kant (deontologie) zich richt op verplichtingen, met bijbehorende voor- en nadelen, tracht Aristoteles via een andere route het “geluk” te vinden. Ethiek dient een positieve invalshoek te hebben, mensen moeten trachten een gelukkig leven¹⁵ te leiden, waardoor er zich een ethisch proces afspeelt in ieder mens. Dit is alleen mogelijk wanneer mensen een eigen autonomie hebben.

In deze huidige, snel veranderende tijd, zijn de werknemers van bedrijven nog veel belangrijker geworden. Zij bevatten de kennis en de adaptiviteit om in te springen op veranderingen in de markt, machines zijn log en moeilijk aan te passen. Door als manager je te richten op een zwakke bedrijfsethiek of, met andere woorden, op het leiderschapstype van de grootinquisiteur, kan je het potentieel van je werknemers niet volledig benutten. Immers, de mensen worden klein gehouden en kunnen of willen zich daardoor niet extra ontwikkelen.

Geconcludeerd dient te worden dat de bedrijven zich moeten gaan richten op een sterkere bedrijfsethiek om zodoende zichzelf een betere concurrentiepositie¹⁶ te verschaffen, en zich dus moeten richten op de ethische visie van Aristoteles.

Hoe dient een dergelijke bedrijfsethiek ingevuld te worden? Het is niet mogelijk om dit nu geheel uit te werken, maar een verkenning is zeker noodzakelijk om de brug te maken met het “*spirituality of freedom*” concept.

Solomon beschrijft in zijn artikel de implicaties van een “Aristotelistische” bedrijfsethiek. Zo moeten wij organisaties gaan zien als gemeenschappen met verschillende mensen, culturen en stijlen. Het zou conservatief zijn om organisaties als één uniforme “brij” te zien, aangezien dit niet recht doet aan de persoonlijke autonomie. Omdat een gemeenschap op zichzelf ook weer een persoon is in een gemeenschap, heeft een organisatie morele verplichtingen tegenover de andere leden van de gemeenschap: de andere bedrijven, klanten, etc. Solomon beseft daarbij dat de moraal van de leidinggevenden in grote lijnen de moraal van het bedrijf bepalen. Aangezien organisaties verantwoording hebben tegenover haar klanten, moeten managers deze verantwoordelijkheid ook op waarde schatten naar de eigen werknemers toe. Naast deze notie van gemeenschappen, beschrijft Solomon ook dat organisaties (en dus ook werknemers) zich moeten richten op *excellence*. Een werknemer met goede kwaliteiten dient hiervoor beloond te worden, niet “weggemoffeld” worden onder een enorme regeldruk. Ten slotte onderschrijft Solomon de notie van integriteit in de onderneming. Dit wordt door Becker verder uitgewerkt naar het met zorg en aandacht leveren van diensten en producten aan de gemeenschap. Dit impliceert ook dat integere managers met zorg en aandacht het eigen werk moeten doen en zo ook de werknemers moeten benaderen. Kaptein breidt de notie van de integere manager nog verder uit: deze moet authentiek, betrouwbaar en constructief zijn. Ciulla onderkent nog eens de notie van vertrouwen welke gepaard gaat bij goed leiderschap. Vertrouwen moet er in de manager zijn, en dit is alleen mogelijk wanneer de werknemers vertrouwen in de manager hebben.

Deze korte verkenning toont aan dat er meer gevraagd wordt van organisaties en hun leiders om tot een betere bedrijfsethiek te komen. Een bedrijfsethiek welke noodzakelijk is in deze tijd en reeds in de praktijk is

¹⁴ Verschillende auteurs wijzen erop dat het kapitalisme, uit principe, niet tot iets ethisch in staat is.

¹⁵ Eudaimonia

¹⁶ Dit door naar de samenleving te laten blijken dat zij zich daadwerkelijk inzetten voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en door dit te laten blijken naar de eigen werknemers toe.

uitgevoerd (Shell, Oticon). Een bedrijfsethiek welke autonomie hoog in het vaandel heeft staan, of anders gezegd: een bedrijfsethiek welke op de “*spirituality of freedom*” is gebaseerd.

Ik stel dan ook dat *spirituality of freedom* tot een betere bedrijfsethiek leidt. Jezus gaf ons het voorbeeld, wij moeten nu ook naar dit principe gaan handelen.

Conclusie

In bovenstaand essay heb ik beschreven wat de filosofische achtergronden zijn van het poëem van Dostojewski, hoe deze twee typen leiderschap recht tegenover elkaar staan en wat dit betekent voor de bedrijfsvoering. Daarnaast is er beweert dat het nu noodzakelijk is om een sterkere vorm van bedrijfsethiek te gaan hanteren, welke gebaseerd is op de zienswijze van Aristoteles en de *spirituality of freedom*.

Literatuur

Artikelen

Becker, M. *Ethiek een inleiding*

Becker, M. *Ethiek als dienstmaagd van de winstgevendheid*

Becker, M. *Verantwoordelijkheid als deugd*

Bouckaert, L. *Dostoyevsky's Grand Inquisitor as a Mirror for the Ethics of Institutions*

Ciulla, J. *Trust and future of leadership*

Dubbink, W. *Het kapitalisme als kwetsbare orde*

Kaptein, M. *De integere manager*

Solomon, R. *An Aristotelean approach to business ethics*

Roman

Dostojewski, F. ‘*De gebroeders Karamazow*’ – hoofdstuk “*De Groot Inquisiteur*”

Internet

Wikipedia <http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom>

Princeton <http://wordnet.princeton.edu/perl/webwn?s=freedom>

Piramide van Maslow <http://www.smitproducties.nl/waarheid/h3.htm>